

Marx není zcela mrtev

ZDENĚK MLYNÁŘ

Sto let po smrti Karla Marxe je možno vést spor, zda jeho dědictví plodí více averzí než sympatií, avšak nesporné zůstává jedno: toto dědictví není ani po sto letech lidem lhostejné. Je možné, že plodí dnes více averzí než sympatií, neboť stamilióny lidí v zemích, kde je marxismus-leninismus povinnou státní ideologií, se na úředně vyhlášeného otce této ideologie dívají se značným odporem. V jiných částech světa je přesto nemálo těch, kdož s Marxem spojují své naděje. Ať už s kladným nebo se záporným znaménkem je tedy Marxovo dědictví nesporně mnohem živější než dědictví kteréhokoli ze sociálně-politických myslitelů jeho doby. Ani averze není lhostejnost — a sociálně-politická doktrína je mrtva teprve tehdy, je-li lidem už lhostejná.

Nejbližší takové úplné smrti je Marx v té části světa, kde se děti i dospělí musí učit vybrané citáty z jeho děl zpaměti, chtějí-li mít otevřeny brány kariéry. Jeden z Marxových dialektických bonmotů tam ironií osudu stihl jeho samého. «Filosofii nemůžete zrušit, aniž ji uskutečníte» — napsal kdysi mladý Karel Marx. Jeho bolševičtí citelové to nedomysleli a vyhlásili prosazování svých zájmů za «uskutečnění marxismu».

Není sice nejmenších pochyb o tom, že Marx takový sociálně-politický systém, který se dnes dovolává jeho jména a říká si «reálný socialismus», nikdy nechtěl a nepředpokládal. Lze to doložit mnoha přesvědčivými citacemi z celého jeho díla. Zároveň však lze stejným způsobem doložit, že Lenin vytvořil jednu z možných interpretací Marxe. A Stalin byl pak zase jednou z možných interpretací Lenina, jehož jinou možnou interpretaci představoval Trockij. V tomto smyslu má pravdu Leszek Kolakowski: jakousi pupeční šňůrou, která se vine až k Marxově teorii, se může vykazovat i klasický stalinismus, i současný sovětský «reálný socialismus».

Reálně existující marxismus-leninismus lze však sotva považovat ze dialektické zrušení Marxovy teorie; je to mnohem spíše její zcela nedialektické, utilitární popření. Marxův slovník se stal v zemích sovětského komunismu řečí mocenské elity, jazykem vládců a manipulátorů. Kdo nepatří k této mocenské elitě, sotva spatřuje v marxismu-leninismu něco jiného než soubor znaků a symbolů, jejichž pomocí mu držitelé moci sdělují, co smí, nesmí nebo naopak musí dělat, říkat a předstírat, že si myslí.

Prostý občan v zemích «reálného socialismu» vnímá ideologické pojmy marxismu-leninismu podobně, jako vnímá řidič automobilu systém dopravních značek. Označí-li se něco jako «třídní zájem dělnické třídy», sděluje se tím totéž, jako dopravní značkou «dej přednost v jízdě». Nálepka «buržoazní ideologie» nebo «nemarxistický názor» se rovná značce «vjezd zakázán» — ať už jde o politiku, umění nebo vědu. Každý také ví, že postavit se proti politickým opatřením, jež se provádějí «v zájmu proletářského internacionálního» znamená chovat se stejně pošetile jako řidič, který by jel jednosměrnou ulici v protisměru.